

MADONNAN OCH GYCKLAREN

Studiematerial till ljudessän Madonnan och gycklaren

Syftet med ljudessän Madonnan och gycklaren är att kunna väcka tankar och diskussion kring hur en läsupplevelse kan se ut – men också kring litteratur och yttrandefrihet, nytta och onytta, makt och gränsdragningar. Här finns också ett skapande moment som går att följa upp i skolundervisning, både inom svenskämnet och inom praktisk-estetiska ämnen.

Introduktion

Hur blir kulturen till, egentligen? Hur skapas mening och meningsfullhet i en kulturupplevelse? I ljudessän Madonnan och gycklaren talar Stina Otterberg om tre aspekter på kultur: skapande, mottagande och det samhälle som finns omkring. Alla tre led får betraktas som delaktiga och medskapande. En bok, en teaterpjäs eller en tavla blir till i mötet med sin läsare, sin åskådare och med samhället omkring.

Att kunna skapa och skriva vad man vill är historiskt sett en ganska ny företeelse. Det är en frihet att yttra sig som är inte självklar överallt i världen, och den sätts ofta på prov också i demokratiska samhällen. Det kan vara intressant att fundera över var gränserna går – och hur man själv ställer sig. Är det enklare att tycka om en tavla som man upplever som vacker än att ta till sig ett konstverk som man tycker är provocerande?

I januari 2015 ställdes en sådan problematik på sin spets då tecknare och journalister på den franska satirtidningen Charlie Hebdo mördades för de bilder och texter de skapat. 2009 väckte konstnären Anna Odell diskussion med sitt examensarbete "Okänd, kvinna 2009-349701" där hon iscensatte sig själv som psykotisk och självmordsbenägen. Som ett historiskt och extremt exempel finns den nazityska regimens utsorterande av så kallad "entartete Kunst" – "urartad konst". Då gallrades konstverk bort på samma sätt som de människor gallrades bort som inte passade in i statens ideologi.

Arbetsgång

1) Lyssna på första delen av essän

Börja med att lyssna på enbart den inledande berättelsen om madonnan och gycklaren och pausa därefter ljudessän [0-4.33 minuter]. I anslutning kan man ha en fri, individuell kortskrivning alternativt tyst reflexion kring frågan: vad säger oss berättelsen på ytan? Vad säger den oss på djupet? Samla därefter deltagarna i samtal där de delger varandra sina funderingar.

I mån av tid

kan deltagarna delas in i tre grupper som lever sig in i de olika karaktärerna i berättelsen och tillsammans funderar över vad de tänker. Eventuellt kan de skriva ner en inre monolog utifrån var och en av gestalterna. En grupp pratar sig samman om madonnan, en annan grupp tar gycklaren och en tredje grupp tar munkarna som ett kollektiv – eller enskilda munkar. Alla munkarna kanske inte har samma uppfattning?

Finns mer tid kan deltagarna dramatisera berättelsen, spela in en kortfilm och/eller illustrera den med teckningar och målningar.

2) Lyssna nu på hela ljudessän från början till slut.

3) Diskutera

- Vad står yttrandet "hon gjorde vad hon kunde", hämtat ur Markusevangeliet, för? Ska man slå sig till ro med det eller ska man försöka göra mer?
- Munkarna släpper in gycklaren i värmen men tidsbegränsar hans vistelse och bryr sig inte så mycket om honom. Vad säger det om deras medkänsla? Kan vi se några paralleller till dagens Sverige?
- Munkarna ändrar ju sin uppfattning. Har du någon gång haft en lika bestämd uppfattning om något, men ändrat dig?
- Vilken rätt har konstnären (författaren, skådespelaren...) att uttrycka sig? Är det okej att förbjuda böcker, konstverk eller filmer? Finns det någonting som du skulle vilja förbjuda, om du hade makten?
- Frågan om kvalitet och värde är central när man resonerar kring kultur. Men hur vet man vad som är bra och vad som är dåligt? Kan kulturen ha ett värde trots att man inte förstår den? Får all kultur finnas? Är det som munkarna sysslar med kultur, tycker du?
- Den gamla berättelsen om madonnan och gycklaren slutar med att den fattiga skådespelaren blir sedd på sina egna villkor och helgonstatyn får skåda en föreställning som gör henne levande. Kan du ge exempel på någon läsning, musik eller konstupplevelse som haft betydelse i ditt liv, som har "varit som en yxa för det frusna vattnet inom oss"? Citatet kommer från ett av författaren Franz Kafkas brev och citeras i ljudessän.
- I essän säger Otterberg "jag lyssnar inte på Mozart för att bli smart, utan för att möta en mästare". Måste det vara nyttigt att läsa? Vad händer inom dig när du läser skönlitteratur, lyssnar på musik eller ser på konst? Är det någon skillnad mellan att läsa skönlitteratur och facklitteratur? Litteraturforskaren Rita Felski menar att skönlitteratur ska framkalla känslor som igenkänning, förtrollning, kunskap och chock. Håller du med om det – eller finns det andra känslor som kommer fram när vi läser skönlitteratur eller tar del av kultur över huvud taget?

4) Sammanfatta och utvärdera ert arbete.

Lycka till!

Läroinstruktion

Studiematerialet kring Madonnan och gycklaren riktar sig till gymnasium och folkhögskola. Arbetet med Madonnan och gycklaren är tänkt att ta minst två sextiominuterslektioner i anspråk, men kan också utökas till att omfatta upp till åtta lektioner. Här är ett förslag till lektionsplanering.

Lektion 1–2

Tanken är att arbeta med studieplanen enligt föreslagna punkter 1–4 i studiematerialet. Kan man lägga arbetet under sammanhängande 2 x 60 minuter är det en fördel. Notera att punkt 3 innehåller en mängd förslag på diskussionsfrågor. Här kan man välja och kommer kanske inte hinna tala om alla.

Anledningen till förslaget att pausa ljudessän (under punkt 1) är att det kan vara bra för eleverna att först bara lyssna till berättelsen. Då får de möjlighet att själva bilda sig sin egen uppfattning och låta fantasin ta plats innan de lyssnar vidare eller börjar diskutera kring de mer specifika frågor som ställs utifrån essän.

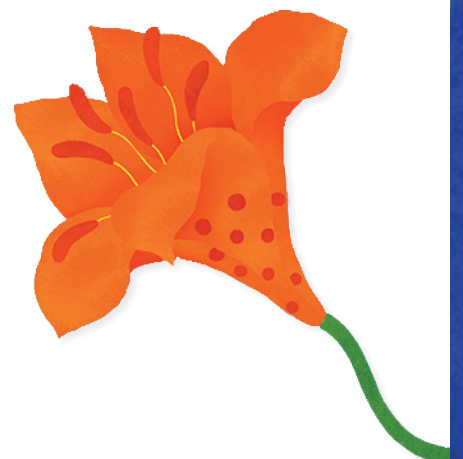
Efter lyssningen på berättelsedelen och innan diskussion tar vid kan man också lägga in ett moment med fri kortskrivning alternativt tyst reflexion kring frågan: "Vad säger oss berättelsen på ytan? Vad säger den oss på djupet?" Då är varje elev bättre förberedd inför ett samtal där deltagarna delger varandra sina funderingar.

Till frågan: "vilken rätt har konstnären (författaren, skådespelaren...) att uttrycka sig? Är det okej att förbjuda böcker, konstverk eller filmer? Finns det någonting som du skulle vilja förbjuda, om du hade makten?" kan man som fördjupning ta upp några historiska fall där författare fått sätta livet till eller tvingats i landsflykt för det de skrivit och sagt. Man kan hänvisa till exempel som Sokrates, Ovidius eller Dante. Bland exemplen på författarskap som stämplats som samhällsfarliga kan nämnas August Strindberg, Vilhelm Moberg, den norske författaren Agnar Mykle eller – för att ta två aktuella exempel – Salman Rushdie och Svetlana Aleksijevitj. I samband med en sådan diskussion kan man understryka att vad som anses oacceptabelt skiftar över tid. Exempel på ämnen kan vara religion, sexualitet, monarki m.m. Låt eleverna fundera kring varför det är så.

Lektion 3–8

Vill man lägga fler lektioner på arbetet kring Madonnan och gycklaren finns olika möjligheter. Här kommer några förslag.

- Att fånga upp det skapande momentet i berättelsen. Här finns stora möjligheter att dramatisera eller skapa i bild och/eller text. Låt eleverna själva välja någon av gestalterna i berättelsen. I dramatisering, text eller bild kan de sedan skildra antingen hela händelseförloppet eller en enskild del från antingen madonnans perspektiv, gycklarens perspektiv eller munkarnas perspektiv.
- Fokus på omslagsillustrationen. Titta på illustratören Karin Rönmarks bild och fundera över hur hon har gestaltat berättelsen. Här kan man både diskutera bilden och prova att göra egna illustrationer. Vilka har fått vara med på Karin Rönmarks illustration? Vad skulle du själv vilja lyfta fram om du skulle illustrera legenden? Hur ska karaktärerna se ut (det framgår ju inte i berättelsen utan är något konstnären själv kan välja). Till detta moment kan man jämföra illustrationer från olika tider genom att bildgoogla "le jongleur de notre dame", "il tumber de nostre dame" eller "del tumber nostre dame". Till frågan om tolkning av text i bild kan läraren använda Maria Nikoljeva, Bilderbokens pusselbitar s. 89–104 som egen bakgrundsläsning och/eller som fördjupande läsning för eleverna.

- Utifrån Daniel Pennacs bok kan man arbeta med den provocativa men roliga lista på läsarens "tio omistliga rättigheter" som Pennac har med i sin bok. Låt eleverna gå igenom listan, fundera och diskutera: vad håller du med om och inte? Uppgiften kan utföras muntligt såväl som skriftligt.
- Att diskutera tematiska aspekter av berättelsen. Dela in klassen i grupper där varje grupp får arbeta med varsin frågeställning och sedan redovisa för varandra. Förslag på teman att fördjupa och diskutera:
 - 1) Etik och moral. Gör munkarna rätt? Kan man förstå hur de tänker utifrån sin situation? Om du mötte gycklaren, vad skulle du göra?
 - 2) Makt och censur. Gruppen får fördjupa sig i några historiska fall där författare eller konstnärer bestraffats av samhället för det de skapat eller för hur de tagit politisk ställning. Berätta för klassen vad ni kunnat ta reda på.
 - 3) Konsten och nyttan. En grupp får fördjupa sig i fabeln om gräshoppan och myran och resonera kring frågan om nytta. Vad är nyttigt arbete: att samla mat eller att sjunga? Behövs båda? Koppla till berättelsen om madonnan och gycklaren och resonera kring vad ni kommer fram till.

Litteraturlista och vidareläsning

a) Texter och verk som nämns i essän

J.M. Coetzee, "Universities head for extinction", madonnanochgycklaren.se/litteratur

Anatole France, "Le jongleur de Notre Dame" i L'étui de nacre, 1892, svensk översättning "Den heliga jungfruns gycklare" av Karin Jensen i Pärlemorasken, 1922.

Olof Lagercrantz, "Till gycklaren av Notre Dame" i Den enda sommaren, 1937.

Olof Lagercrantz, Om konsten att läsa och skriva, 1985. Finns som gratis e-bok på Litteraturbanken.se

Jules Massenet, Le Jongleur de Notre Dame [opera]. Finns i olika inspelningar, bland annat med Roberto Alagna och Orchestre National de Montpellier under ledning av Enrique Diemecke, Deutsche Grammophon, 2009.

Finns på Spotify.

John Williams, Stoner, [1965] 2014.

b) Förslag på titlar för den som vill läsa mer...

...om bildning, konstnärlig frihet och frågan om nytta:

Aisopos, Fabeln om myran och gräshoppan. I den gamla fabeln ställs frågan om vad som är arbete – att samla in mat för vintern eller att sjunga?

Jonas Andersson, "Läsning mycket mer än bara nytta och nöje", understreckare, Svenska Dagbladet, 2015: www.madonnanochgycklaren.se/litteratur

Jonas Andersson, Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området, 2015.

Finns som gratis e-bok på www.madonnanochgycklaren.se/litteratur

Thomas Karlsohn, Originalitetens former: essäer om bildning och universitet, 2012.

Tomas Forser & Thomas Karlsohn (red.), Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter, 2013.

Katrine Marçal, "Hägglundas klassiker en god idé", ledarkrönika Aftonbladet, 2013:

www.madonnanochgycklaren.se/litteratur

Ola Sigurdson, "De andras humorlöshet: om yttrandefrihet och satir", artikel på dixikon.se:

www.madonnanochgycklaren.se/litteratur

Björn Wiman, "Samma insinuationer drabbar hotade konstnärer", kulturkrönika, Dagens Nyheter, 2015:

www.madonnanochgycklaren.se/litteratur

... om att läsa och om skrivkonsten:

Marguerite Duras, Att skriva, [1993] 2014.

Rita Felski, Uses of Literature, 2008.

Birgitta Holm, Språnget ut i friheten: om ögonblicket då konsten blir revolutionär, 2015.

Göran Hägg, Nya författarskolan, 2004, 2005.

Läsandets lust och magi, antologi med skönlitterära texter till hjälp att väcka läslust i klassrummet, 2012

Bodil Malmsten, Så gör jag: konsten att skriva, 2012.

Alberto Manguel, En historia om läsning, 1999.

Naipaul, V.S., Att läsa och skriva: en personlig betraktelse, 2002, 2003.

Daniel Pennac, Som en roman: om lusten att läsa, 1995, 2000.

**MADONNAN
OCH
GYCKLAREN**